

Europejski Trybunał Praw Człowieka wobec naruszeń niezależności sądownictwa w demokracjach nieliberalnych

W ostatnich latach w niektórych państwach europejskich można zaobserwować nasilenie się naruszeń niezależności sądownictwa wynikających z przyjęcia formy rządów opartych na koncepcji tzw. demokracji nieliberalnej. Między tego rodzaju państwami występują daleko idące różnice, niemniej jednym z elementów występujących w każdym z nich jest systemowe ograniczanie niezależności sądownictwa. Ograniczenia te mogą przybierać formę np. zmian personalnych nakierowanych na obsadzenie sądów osobami, którym ufają organy polityczne, nadużywania sankcji dyscyplinarnych czy stosowania innych szykan wobec niezawisłych sędziów, a w przypadkach skrajnych – nawet pozbawiania ich wolności.

We współczesnej Europie tego rodzaju naruszenia niezależności sądownictwa w państwach nie mogą być uznawane jako czysto wewnętrzne problemy tych państw. Nie ulega bowiem wątpliwości, że niezależność sądownictwa jest fundamentem europejskiego konstytucjonalizmu i jednocześnie podstawą, na której opiera się system ochrony wolności i praw człowieka ustanowiony w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Wynika to nie tylko z faktu bezpośredniego wyrażenia w EKPC prawa do rozpoznania sprawy przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą, ale i z roli niezależnych sądów dla ochrony wszystkich pozostałych wolności i praw chronionych z mocy Konwencji. Mając to na uwadze, systemowe naruszanie przez państwa niezależności sądownictwa należy postrzegać jako pogwałcenie zobowiązań międzynarodowych, które państwa dobrowolnie zaciągnęły przystępując do EKPC.

W tej sytuacji wydaje się jasne, że od Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, jako organu stojącego na straży przestrzegania wolności i praw wyrażonych w EKPC, można oczekiwać reakcji na zagrożenia wynikające z naruszania niezależności sądownictwa w demokracjach nieliberalnych. Powstaje jednak pytanie, czy ETPC jest w stanie skutecznie zareagować na tego rodzaju wyzwania zważywszy na jego specyfikę jako sądu międzynarodowego pod wieloma względami odmienną choćby od pozycji krajowych sądów konstytucyjnych, jak również i ze względu na problemy strukturalne związane z jego funkcjonowaniem.

Podstawowym celem projektu będzie zbadanie reakcji ETPC na szczególne zagrożenia dla niezależności sądownictwa w demokracjach nieliberalnych oraz dokonanie oceny, czy EKPC może zostać uznana za instrument zapewniający skuteczną ochronę przed takimi zagrożeniami. Hipotezą badawczą, która będzie podlegała weryfikacji w toku realizacji projektu, jest założenie, że ETPC zareagował na zagrożenia dla niezależności sądownictwa, ale skuteczność jego działań jest ograniczona z jednej strony czynnikami związanymi z treścią samej EKPC oraz specyfiką ETPC jako sądu międzynarodowego, z drugiej zaś czynnikami wewnątrz-krajowymi w państwach nieliberalnych. Dla weryfikacji tej hipotezy konieczne będzie, po pierwsze, ustalenie, jakie są najważniejsze zagrożenia dla niezależności sądownictwa w demokracjach nieliberalnych. W tym zakresie projekt zbada prawo i praktykę w trzech europejskich demokracjach nieliberalnych: Polsce, Turcji i Węgrzech. Po drugie, niezbędne będzie zidentyfikowanie wynikających z orzecznictwa ETPC standardów na tle niezależności sądownictwa oraz ustalenie, jak standardy te były stosowane w sprawach dotyczących naruszeń niezależności sądownictwa w demokracjach nieliberalnych. W tym zakresie konieczne będzie zbadanie m.in. czy ETPC uwzględnił specyfikę zagrożeń dla niezależności sądownictwa w demokracjach nieliberalnych oraz czy jego orzecznictwo ewoluowało pod wpływem doświadczeń kryzysu praworządności w tych państwach. Niezbędne będzie też zbadanie, jak specyfika ETPC jako sądu międzynarodowego i problemy systemowe, z którymi od lat boryka się Trybunał (m.in. długość postępowania, niewykonywanie jego orzeczeń) wpływają na skuteczność jego działań w zakresie ochrony niezależności sądownictwa. Konieczne będzie także zbadanie znaczenia czynników wewnątrz-krajowych wpływających np. na skalę wykorzystywania EKPC do ochrony niezależności sądownictwa w ramach procedur krajowych czy na liczbę skarg kierowanych do ETPC. Na tej podstawie możliwe będzie sformułowanie pewnych wniosków co do tego, czy ETPC posiada instrumenty umożliwiające mu zapewnienie skutecznej odpowiedzi na zagrożenia dla niezależności sądownictwa w państwach nieliberalnych.

Wyniki projektu wpłyną pozytywnie na rozwój nauki co najmniej z kilku względów. Po pierwsze, problem badawczy ma charakter nowatorski i jak dotąd nie był przedmiotem kompleksowych opracowań naukowych. Po drugie, projekt wpisuje się w prowadzone już od dłuższego czasu w literaturze polskiej i zagranicznej badania nad zjawiskiem demokracji nieliberalnej i kryzysu praworządności. Wnieście także wkład nad dyskusję nad relacjami między krajowym systemem konstytucyjnym a prawem międzynarodowym oraz możliwością postrzegania ETPC jako sądu konstytucyjnego dla Europy. Po trzecie, siłą projektu będzie także to, że prowadzone badania nie będą ograniczały się wyłącznie do omówienia orzecznictwa ETPC – analizie zostaną również poddane prawne i praktyczne bariery ograniczające skuteczność działań ETPC w zakresie ochrony niezależności sądownictwa w demokracjach nieliberalnych.